

BAŞKURT TÜRKÇESİNDE İSİMDEN İSİM YAPIM EKLERİ VE BU EKLERİN ŞEKİL BİLGİSİ AÇISINDAN İNCELENMESİ¹
ANNOUNCEMENT OF NAME INSTALLATIONS IN THE BASKURT LANGUAGE AND AN INVESTIGATION FROM THIS ANNEX

Ö.KÜÇÜKMEHMETOĞLU*

Özet

Başkurt Türkçesinde “İsem-den İsim Yahaw Affikası” olarak adlandırılan isimden isim yapım ekleri morfolojinin içerisinde önemli bir konudur. Başkurt dil bilimciler yapım eklerini morfolojinin içerisinde farklı tasnife tabi tutmuşlardır. Fiilden fiil yapım eklerini, isimden fiil yapım eklerini “Fiil” bölümünün içinde incelemektedirler. Bu durum Başkurt Türkçesinin morfolojisinde farklı bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Şekil bilgisi dilin omurgasını oluşturmaktadır. Başkurt Türkçesi şekil bilgisi kendine has birçok özellik taşımaktadır. Özellikle şekil bilgisindeki tasnifler ve Başkurt Türkçesinde bulunan diğer Türk lehçelerinde mevcut olmayan yapılar bu alanda yapılacak incelemelerin önemini artırmaktadır.

Anahtar kelimeler: Başkurt Türkçesi, morfoloji, yapım ekleri, fiil, gramer.

Summary

In Bashkir language, the name suffixes are an important issue in morphology. The Bashkir language scholars have subjected the construct attachments to different formulations within the morphology. They are examining the verb forms of the verb, and the verb forms of the verb in the verb. This situation emerges as a different feature in the morphology of Bashkir language.

Shape knowledge is the basis of language. Bashkir language shape information has many unique features. Especially the formations in the form information and the structures which are not available in the other Turkish languages in the Bashkir language increase the importance of the examinations to be made in this area.

Keywords: Bashkir, Bashkir language, prepositions, grammar.

Başkurt Türkçesinde “İsem-dän isem yahaw affikası” olarak adlandırılmaktadır. Türkiye Türkçesinde isimden isim yapım ekleri, yapım ekleri bölümünde incelenmektedir. Başkurt Türkçesindeyse bu sınıflandırma

¹ Bu makale İstanbul Üniversitesi BAP (Bilimsel Araştırmalar Birimi) Birimi tarafından desteklenmiştir.

*İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Doktora Öğrencisi, İstanbul/Türkiye.

Istanbul University, Institute of Social Sciences, Department of Turkish Studies, Turkish Language and Literature PhD Candidate, Istanbul / Turkey. mehmedzade@gmail.com

Ö.Küçükmehmetoğlu. Başkurt türkçesinde isimden isim yapım ekleri ve...

farklıdır. İsimden isim ve fiilden isim yapım ekleri isim bölümünde incelenmektedir.

Başkurt Türkçesinde yapım ekleri “+ar,+är,+şar, +şär, +ışar,+eşär, +aw,+äw, +ğı,+ğe, +ğü, +ğüş,+ kı,+ke,+ kü,+kü, +dam,+däm,+zäm, +daş, +däş, + taş, +täş, +zäş, +zäş, +laş, +läş, +kay, +kây, +karı,+käre,+ğarı,+gäre, +lap,+läp, +lağan, +lägän, +arlağan, +ärlägän, +lı, +le,+lũ,+lũ, +lık, +lek, +lük, +lük, +rak, +räk, +ırak, +eräk, +üräk, +üräk, +sa,+sä, +saq, +säk, +sıq, +sek, +sük, +sük, +san, +sän, +sı, +se,+so, +sũ, sıl,+sel,+sül,+sül, +tay, +täy, +day, +däy, +zay, +zäy, +lay, +läy, +ınsı,+ense,+ünsü,+ünsü+nsı,+nsı,+nsü,+nsü, hız,+hez,+hüz,+hüz” şeklindedir [1, 82].

Biz burada isimden isim yapım ekinin bütün varyantlarını verdik.

İsimlerin kök ve gövdelerine eklenen “+ar,+är,+şar, +şär, +ışar,+eşär” yapım ekleri, eklendiği kelimeye paylaştırma anlamı katar. Genellikle sayılara eklenirler. Asıl sayı isimlere paylaştırma, dağıtma anlamı katarlar.

Örnek:

Tuğızar, bişär, altışar, yeteşär, unar, vb.

Dokuzar, beşer, altışar, yedişer, onar vb.

İsimlerin kök ve gövdelerine eklenen “+aw,+äw” yapım ekleri, eklendiği sayıda isimden sıfat türetirler.

Örnek:

Unaw, biräw, altaw vb.

Onu, biri, altısı vb.

İsimlerin kök ve gövdelerine, zarflara eklenen “+ğı,+ğe, +ğü, +ğüş,+ kı,+ke,+ kü,+kü” yapım ekleri, eklendiği kelimeye sıfat anlamı katarlar.

Örnek:

Şul uk seriyanan unıñ “Folklordıñ bürünğü janrzarı” mäkähelä bildäle [2, 33].

Bunun gibi seri onun “Folklorun Evvelki Türleri” adlı makalesinde geçiyor.

İsimlerin kök ve gövdelerine eklenen “+dam,+däm,+zäm” yapım ekleri, eklendiği kelimeyi sıfatlaştırır.

Örnek:

Ülũ Vatan, berzäm il tũyğühũ [3, 166].

Ulu vatan yek ruh millet hissidir.

İsimlerin kök ve gövdelerine eklenen “+daş, +däş, + taş, +täş, +zäş, +zäş, +laş, +läş” yapım ekleri, eklendiği kelimeye yakınlık, eşlik, ortaklık, mensubiyet, benzerlik anlamları katarlar. Asıl eşlik, ortaklık katmak anlamındadır.

Örnek:

Mineñ dä hăzer asılda fekerzäştärem, arqadaştarım qalmaq bara [4, 133].

Benim de şimdi gerçekten aynı düşünceyi paylaştığım insanlar, arkadaşlarım azalıyor.

İsimlerin kök ve gövdelerine eklenen “+qay, +kây” yapım ekleri, eklendiği kelimeye küçültme ve şımartma anlamı katarlar.

Örnek:

Sälimäkây, balaqay vb.

Selimecik, çocukcuk vb.

İsimlerin kök ve gövdelerine eklenen “+qarı,+käre,+ğarı,+gäre” yapım ekleri, eklendiği kelimeye yön anlamı katarlar.

Örnek:

Stärletamaq qalahı ħimiya üzägenä äylände, ħimiya ihä yuğarı kvalifikatsiyalı eşsändärze yarata, ularzı üsterä [5, 42].

Sterlitamak şehir Kimya bölümüne dönüştü; Kimya ise yüksek kalitesiyle uzmanlar oluşturuyor, onları geliştiriyor.

İsimlerin kök ve gövdelerine eklenen “+lap,+läp” yapım ekleri eklendiği sayı isme abartma, çoğaltma anlamı katarlar.

Örnek:

Miñläp, millionlap vb.

Binlerce, milyonlarca vb.

İsimlerin kök ve gövdelerine eklenen “+lağan, +lägän, +arlağan, +ärlägän” yapım ekleri, eklendiği kelimeye o sayıya yakın anlamı katarlar.

Örnek:

Miñlägän, miñärlägän, unlağan, unarlağan vb.

Binlerce, onlarca vb.

İsimlerin kök ve gövdelerine eklenen “+lı, +le,+lũ,+lũ” yapım ekleri, eklendiği isimlerden sıfat türetirler.

Örnek:

Tatlı tel yılandı üñünän sığara [6, 286].

Tatlı söz yılanı deliğinden çıkarır.

Ö.Küçükmehmetoğlu. Başkurt türkçesinde isimden isim yapım ekleri ve...

İsimlerin kök ve gövdelerine eklenen “+lık, +lek, +lũk, +lũk” yapım ekleri, isimlerden âlet, topluluk, soyut, yer adları türetirler.

Örnek:

Fakirlek ğâyep tũgel, yalkawlık ğâyep [6, 86].

Fakirlik ayıp değil, tembellik ayıp.

İsimlerin kök ve gövdelerine eklenen “+rak, +rāk, +ıraq, +erāk, +ũraq, +ũrāk” yapım ekleri, eklendiği kelimeye karşılaştırma anlamı katarlar.

Örnek:

Akıllı doşman akıllıız duştan yaşşıraq.

Akıllı dũřman, akılsız dosttan hayırlıdır.

İsimlerin kök ve gövdelerine eklenen “+sa,+sā” yapım ekleri, yeni kelime türetirler. Millet isimlerine eklenerek o milletin konuştuğu dil ya da leheyi ifade ederler.

Örnek:

Tatarsa, Bařķurtsa, İnglissā.

Tatarca, Başkurtça, İngilizce

İsimlerin kök ve gövdelerine eklenen “+sağ, +sāk, +sıq, +sek, +sũk, +sũk” yapım ekleri, isimlere küçültme, sevgi anlamı katarlar. Bu iki işlev bazen birbirine karışmış bazen de yalnız başına görũlebilir.

Örnek:

Ul āllā ni maqtansıq tũgel [5, 56].

İsimlerin kök ve gövdelerine eklenen “+san, +sān” yapım ekleri, eklendiği kelimeyi sıfatlaştırırlar.

Örnek:

Zālifā bını uysan ğına äytep kıuyızı [7, 106].

Zalifa bunu dũřünceli söyledi.

İsimlerin kök ve gövdelerine eklenen “+sı, +se,+co, +sũ yapım ekleri, yeni bir isim türetirler. İsimlere meslek, taraftarlık, inanç, meşguliyet anlamları yüklerler.

Örnek:

Yāř yāř eşse hār yulsığa karanı [5, 49].

Genç genç işçiler her yolcuya baktı.

İsimlerin kök ve gövdelerine eklenen “sıl,+sel,+sũl,+sũl” yapım ekleri, eklendiği kelimeye yakınlık, anlamının bir şeye benzer, yakın olduğu manasını katar.

Örnek:

ũpkāsel, vaķsıl, berensel.

alıngan, cimri, birincil vb.

İsimlerin kök ve gövdelerine eklenen “+tay, +täy, +day, +däy, +zay, +zäy, +lay, +läy” yapım ekleri, eklendiği kelimeye benzerlik, gibilik anlamı katar.

Örnek:

tawzay, qaştay, qaşıqtay vb.

dağ gibi, kaş gibi, kaşık gibi vb.

İsimlerin kök ve gövdelerine eklenen “+ınsı,+ense,+ünsü,+ünsü+nsı,+nsı,+nsü,+nsü” yapım ekleri, eklendiği sayı kelimeyi sıra sayı sıfatı yapar.

Örnek:

üçense, yetense, altınsı vb.

üçüncü, yedinci, altıncı vb.

Başkurt Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde bu ekler çok küçük fonolojik farklılık göstermektedir. Türkiye Türkçesindeki “c” harfinin Başkurt Türkçesinde “s” olarak yazıldığını görüyoruz.

Bu ekler isimlerin kök ve gövdelerine eklenen “hız,+hez,+hüz,+hüz” yapım ekleri, isim ve sıfatlara olumsuzluk anlamı katarlar.

Örnek:

yükhüz, sikhez, geroyhız

uykusuz, sınırsız, kahramansız

Türkiye Türkçesindeki +sız, +siz, +suz, +süz ekidir.

Sonuç:

Başkurt Türkçesinde “İsimden İsim Yahaw Affikası” olarak adlandırılan isimden isim yapım eklerini Konstantin Dmitriyev, şekil bilgisinin isim bölümünde incelemektedir. İsimden fiil yapım ekleri ve fiilden fiil yapım eklerini ise fiil bölümünde incelemektedir. Muharrem Ergin, Tahsin Banguoğlu ve Zeynep Korkmaz eserlerinde bu ekleri yapım ekleri olarak ayrı bir bölümde incelemektedir.

Başkurt Türkçesi şekil bilgisi kendine has birçok özellik taşımaktadır. Doğu Türkçesinin kuzey batı Kıpçak kolunu teşkil eden Başkurt Türkçesi özellikle şekil bilgisindeki tasnifler açısından bazı farklılıklar göstermektedir. Başkurt Türkçesinde bulunan diğer Türk lehçelerinde mevcut olmayan yapıların tespitinin önemli olduğu anlaşılmaktadır.

KAYNAKLAR

1. Dimitriyev, Nikolay, *Bařkürt Teleneñ Grammatikahı*, Ğilmi Bařma, 2008, Ufa.
2. Hüseyinova, Gülnur “*Bezzen Yubilyarzar*”, Agidel Dergisi, S. 1080, Nisan 2013, Ufa, s. 129-134.
3. Bikbayev, Rawil “*Kündälektär*”, Ağızel Jurnalı, S. 1077, Ocak 2013, Ufa, s.139-168.
4. Bikbayev, Rawil “*Kündälektär*”, Agidel Dergisi, S. 1078, Nisan 2013, Ufa, s. 102-137.
5. Nurgaliyev, İřđeli “*Karabaş Turđay*”, Ağızel Jurnalı, S. 1083, Temmuz 2013, Ufa, s.27-86.
6. Nadrřina, Fänüzä (yönetiminde), *Bařkürt Ğalıķ İcadı Mäķälder Hem Äytemder*, Ufa, Bařkürtstan Kitap Näřriyäte, 1980, Ufa.
7. Gataullina, Salia “*Hin Kitehin Min Kalam*”, Ağızel Jurnalı, S. 1083, Temmuz 2013, Ufa, s. 87-114.